

MARTIN HEIDEGGER: BUDOVAŤ, BÝVAŤ, MYSLIEŤ

Martin Heidegger (1889-1976) *promoval v roku 1913 dizertáciou Die Lehre vom Urteil im Psychologismus. Habilitoval na základe práce Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus v roku 1915. V rokoch 1923-1928 pôsobí na univerzite v Magdeburgu. Tu pripravuje a vydáva epochálnu knihu prvého obdobia Bytie a čas v roku 1927, ktorá sa aj napriek tomu, že nebola nikdy dokončená, pokladá za základ fundamentálnej ontológie a fenomenologickej hermeneutiky. Roku 1928 je menovaný za profesora filozofie na univerzite vo Freiburgu ako nástupca Edmunda Husserla. Nástupnou prednáškou je dnes známa štúdia Was ist Metaphysik. V roku 1933 bol na tejto univerzite zvolený za rektora. Na túto funkciu rok na to abdikuje. V rokoch 1929-1934 dochádza v Heideggerovej filozofii k obratu (Kehre), ktorý sa prejaví v rokoch 1935-1946 sériou štúdií venovaných umeniu, poézii a interpretáciám Hegla a Nietzscheho, ktoré vyšli v súbore Holzwege z roku 1950, ďalej jazyku, technike a básnickému spôsobu existencie medzi nebom, zemou, bohmi a smrteľníkmi z rokov 1946-1959, publikovaných súborne tak v knihe Vorträge und Aufsätze z roku 1954, ako aj v Unterwegs zur Sprache z roku 1959. Prednášku Bauen, Wohnen, Denken predniesol Martin Heidegger 5. augusta 1951 pre nemeckých architektov v rámci cyklu Darmstadtské rozhovory. Po prvý raz bola publikovaná v zborníku z týchto stretnutí Mensch und Raum v roku 1952. Heidegger ju zaradil aj do súboru Vorträge und Aufsätze. Tematicky, ako aj spôsobom výkladu má tento text najbližšie prednáške a štúdiu ... dichterisch wohnt der Mensch..., ktorá sa dostala do názvu jedného z troch zväzkov českého prekladu Heideggerových kratších štúdií, vydaných nakladateľstvom Oikumene v Prahe v roku 1993. Štúdia Bauen, Wohnen, Denken ešte nebola preložená ani do češtiny, ani do slovenčiny.*

M. Z.

V tejto stati sa pokúsime premýšľať o bývaní a budovaní. Toto myslenie o budovaní si nenamýšľa, že objaví stavebné idey alebo dokonca sformuluje pravidlá budovania. Tento myšlienkový pokus vonkoncom nepredstavuje budovanie z hľadiska architektúry a techniky, ale sleduje budovanie až do toho okruhu, kde možno zaradiť všetko to, čo je.

Pýtame sa: 1. Čo je bývanie? 2. Do akej miery prináleží budovanie k bývaniu?

I.

Zdá sa, že k bývaniu sa dostaneme najskôr až prostredníctvom budovania. Toto, budovanie, má tamto, bývanie, ako svoj cieľ. Avšak nie všetky budovy sú bytmi. Mosty, letiskové haly, štadióny i elektrárne sú budovami, ale nie sú bytmi; stanica alebo diaľnica, vodná hrádza a tržnica sú budovy, ale nie byty. Napriek tomu sa uvedené budovy zaraďujú do okruhu nášho bývania. Tento okruh presahuje spomínané budovy, ale

predsa len sa neobmedzuje na byt. Vodič kamiónu je na autostráde doma, ale nemá tu svoje ubytovanie či prístrešok alebo nocľah; robotníčka je doma v pradiarni, a predsa tam nemá byt; vedúci inžinier je doma v elektrárni, ale nebýva tam. Spomínané budovy prechovávajú človeka, umožňujú mu obývať ich (behausen). On v nich prebýva, ale súčasne v nich nebýva, keď bývať znamená iba to, že máme nejaké ubytovanie, prístrešok či nocľah. Pri súčasnej núdzi o byty je pravdaže už aj to uspokojujúce a potešiteľné; obytné budovy azda poskytujú ubytovanie, nocľah či prístrešok, byty môžu byť dnes dokonca dobre členené, ľahko obhospodateľné (prevádzkovateľné), vyhovujúce cenou naším želaniam, otvorené voči vzduchu, svetlu a slnku, ale: ukrývajú byty v sebe záruku či istotu, že sa deje *bývanie*? Taktie budovy, ktoré nie sú bytmi, sú predsa len určované bývaním, nakoľko slúžia bývaniu človeka. Taktie by však bolo bývanie v každom prípade cieľom či účelom, ktorý predchádza všetky budovy. Bývanie a budovanie sú vo vzájomnom vzťahu ako cieľ a prostriedok. Pokiaľ ale o tom premýšľame iba taktie, považujeme bývanie a budovanie za dve oddelené činnosti a predstavujeme si pritom, že oprávnené. Súčasne sa nám však prostredníctvom schémy cieľ - prostriedok skresľujú bytostné súvislosti. Budovanie totiž nie je iba prostriedkom na bývanie a cestou k nemu, budovanie je samo v sebe už bývaním. Kto nám hovorí práve toto? Kto nám vôbec poskytuje mieru, meradlo, ktorým môžeme premeriavať bytnosť bývania a budovania? Príhovor o bytnosti nejakej veci k nám prichádza z reči za predpokladu, že dbáme o je vlastnú bytnosť. Vtedy zaiste utíchne neviazané a súčasne obrátne hovorenie, písanie a vysielanie hovoreného po celej zeme. Človek si počiná tak, ako keby bol *on* tvorcom a majstrom reči, zatiaľ čo *ona* zostáva pánom človeka. Možno je to predovšetkým človekom spôsobené prevrátenie *týchto* vládnucích vzťahov, čo jeho bytnosť vyháňa mimo domovov. Je dobré, že dohliadame na starostlivosť o vyrieknuté, ale nepomáha to, pokiaľ nám pritom reč slúži iba ako prostriedok výrazu. Spomedzi všetkých príhovorov, ktoré my, ľudia, vieme z nás *priniesť* k vyrieknutiu, je reč tým najvyšším a úplne prvým.

Čo však teraz znamená budovanie? Staré hornonemecké slovo pre budovanie "buan" označovalo bývanie. To oznamovalo: zostať, zastaviť sa. Vlastný význam slovesa budovať, teda bývať, sa pre nás vytratil. Skrytá stopa sa zachovala ešte v slove sused, nemecky Nachbar. Sused-Nachbar je "Nachgebur", "Nachgebauer", teda ten, ktorý býva v blízkosti. Slovesá buri, büren, beuren, beuron označujú všetky bývanie, miesta na bývanie. Staré slovo buan nám teraz nehovorí len to, že budovať značí vlastne bývať, ale súčasne nám dáva pokyn či radu, ako by sme mali myslieť ním pomenované bývanie. Keď je reč o bývaní, zvyčajne si predstavujeme nejaké konanie, ktoré človek uskutočňuje popri iných spôsoboch správania. Pracujeme tu a bývame tam. Nebývame len tak a nič iné, to by bola takmer nečinnosť, sme zamestnaní, obchodujeme, cestujeme a bývame na ceste, raz tu, inokedy tam. Budovať znamená pôvodne bývať. Kde slovo budovať hovorí ešte v pôvodnom zmysle, oznamuje nám súčasne, *ako ďaleko* siaha bytnosť bývania. Bauen, buan, bhu, beo je v nemčine slovo "bin" v jeho časovaní: ich bin, du bist a vo forme imperatívu bis a sei. Čo potom znamená: ich bin? Staré slovo budovať, ku ktorému patrí, odpovedá: "ich bin", "du bist" naznačuje: bývam, bývaš. Spôsob, akým si a akým som ja, modus, ako *sme* my, ľudia, na zemi, je buan teda bývanie. Byť človekom značí: byť na zemi ako smrteľník a to značí bývať. Staré slovo budovať nám

hovorí to, že človek *je*, nakoľko *býva*, toto slovo označuje ale *súčasne*: zveľad'ovať a pestovať, teda Acker bauen (obrábať pôdu), Reben bauen (pestovať hrozno). Takéto bývanie iba ochraňuje, najmä to, čo rastie, čo samo zo seba zreje k svojim plodom. Budovať v zmysle zveľad'ovať a pestovať nie je nijakým zhotovovaním. Budovanie lodí (Schiffsbau) a chrámov (Tempelbau) naproti tomu zhotovuje istým spôsobom svoje dielo samo. Budovanie je tu na rozdiel od pestovania postavením, zriadením. Oba spôsoby budovania - budovanie ako pestovanie, latinsky colere, cultura, a budovanie ako zhotovovanie stavieb - aedificare - sú zachované v pôvodnom budovaní, bývaní. Budovanie ako bývanie (Wohnen) vo význame byť na zemi zostáva pre každodennú skúsenosť človeka čímisi, čo už má akosi vopred, ako sa to pekne vyjadruje, vo zvyku (Gewohnthe). Preto póza činnosti pestovania a zriadenia či stavania ustupuje do úzadia za mnohé spôsoby, v ktorých sa deje bývanie. V dôsledku toho preberajú tieto činnosti meno pre budovanie a spolu s tým si len ony samy pre seba nárokuje byť povolanými vo veci budovania. Pôvodný zmysel budovania, teda bývanie, upadá tak do zabudnutia.

Táto udalosť vyzerá spočiatku tak, ako keby išlo iba o nejaké pohyby v procese významových zmien čírych slov. V skutočnosti (In Wahrheit) sa však tým zakrýva čosi rozhodujúce, totiž, že bývanie sa v skúsenosti neprežíva ako bytie človeka; bývanie sa vonkoncom nemyslí ako základný rys ľudského bytia.

To, že reč zasúva vlastné významy slova budovať, bývať takmer do úzadia, však svedčí o pôvodnosti týchto významov; pri bytostných slovách reči totiž upadá ľahko do zabudnutia to, čo vlastne hovorili v prospech toho, čo je mienené kdesi bezprostredne, v popredí. Tajomstvo tohto postupu človek zatiaľ takmer nepochopil. Reč odoberá človeku jeho jednoduché a dôstojné (hohes) hovorenie. Pritom však úplne neomel jej počiatočný príhovor, len dočasne zmlkol. Človek zvyčajne zabúda brať do úvahy toto mlčanie.

Keď ale počúvame, čo nám reč v slove budovať hovorí, vypočujeme si trojaké posolstvo:

1. Budovať značí vlastne bývať.
2. Bývanie je spôsob, ako sú smrteľníci na zemi.
3. Budovanie sa ako bývanie odvíja k budovaniu, ktoré pestuje, stará sa predovšetkým o to, čo rastie, - a k budovaniu, ktoré zriaďuje stavby.

Keď premýšľame toto trojaké posolstvo, dozvieme sa radu a zapamätáme si nasledovné: na to, čo by mohlo byť budovanie stavieb, sa nemožno dokonca ani len vyčerpávajúco či náležite *opýtať*, a tým menej o tom možno primerane rozhodnúť, keď v myšlienkach nevychádzame z toho, že každé budovanie je samo v sebe bývanie. Bývame nie preto, že sme niečo postavili, ale budujeme a postavili sme čosi, do tej miery, do akej bývame, to znamená, do akej sme *ako bývajúci*. Avšak v čom spočíva bytnosť bývania? Započúvajte sa ešte raz do príhovoru reči: starosaské slovo "wuon", gótske "wunian" značí takisto ako staré slovo budovať zostať, zastaviť sa, zdržať sa. Gótske "wunian" hovorí zreteľnejšie, ako sa toto zostať prežíva v skúsenosti. Wunian znamená: byť spokojný, získať pokoj, ostať v ňom. Slovo pokoj (Friede) odkazuje na voľnosť (Freie alebo Freye) a fry značí: ušetrený, ubránený pred škodami a nebezpečenstvom, brániť - pred..., to je ochránený. Vlastný význam slova Freien je ochrániť. Ochraňovanie samo nespočíva iba v tom, že ochránenému nič neurobíme.

Pôvodné ochraňovanie je čosi *pozitívne* a nastane vtedy, keď čosi ponecháme už vopred v jeho bytnosti, keď čosi zámerne uložíme späť do jeho bytnosti, čo zodpovedá slovu *freien*: ohradiť (*einfrieden*). Bývať, získať pokoj, znamená: zostať ohradený vo voľnosti (*Freie*, a teda i *Freie*), ktorá ochráni čokoľvek v jemu prislúchajúcej bytnosti. *Základný rys bývania je toto ochraňovanie*. Preniká bývaním v celej jeho šírke. Ukazuje sa nám, len čo pomyslíme na to, že ľudské bytie sa zakladá na bývaní, a to v zmysle pobývania smrteľníkov na zemi. Avšak, "na zemi" značí aj "pod nebom". Oboje sa mieni "ostávaním pred Božimi bytosťami" a zahrnuje "príslušenstvo vo vzájomných vzťahoch ľudí". *Pôvodná* jednota spája štvoricu: zem a nebo, božské bytosti a smrteľníkov do jedného.

Zem je slúžiaca, vydávajúca, kvitnúco-plodiaca, rozprestierajúca sa v horninách a vodstvách, rastúca v rastlinstve a živočíšstve. Keď povieme zem, tak spolu s ňou myslíme už aj ostatné tri prvky zo štyroch, ale neuvažujeme prostotu týchto štyroch prvkov.

Nebo je klenúcou sa dráhou Slnka, Mesiacom, meniacim tvar vo svojom pohybe, putujúcim jasom súhvezdí, premenou ročných období, svetlom a súmrakom dňa, temnotou a jasnosťou noci, pohostinnosťou alebo nehostinnosťou počasia, pohybom oblakov a blankytnou hĺbkou éteru. Keď povieme nebo, tak spolu s ním myslíme už aj ostatné tri prvky zo štyroch, ale neuvažujeme prostotu týchto štyroch prvkov.

Božské bytosti sú zvestujúcimi poslami Božstva. V ich posvätnom spravovaní sa zjavuje Boh v svojej prítomnosti alebo sa vzd'ahuje v svojej skrytosti. Keď pomenujeme božské bytosti, tak spolu s nimi myslíme už aj ostatné tri prvky zo štyroch, ale neuvažujeme prostotu týchto štyroch prvkov.

Smrteľníci sú ľudia. Nazývajú sa smrteľníkmi, keďže môžu zomrieť. Zomrieť značí byť schopný smrti *ako* smrti. Iba človek zomiera, a to neustále, pokiaľ ostáva na zemi, pod nebom a pred božskými bytosťami. Keď berieme do úvahy smrteľníkov, tak spolu s nimi myslíme už aj ostatné tri prvky zo štyroch, ale neuvažujeme prostotu týchto štyroch prvkov.

Prostotu týchto štyroch prvkov nazývame *súštvorie* (*Geviert* oproti *Vierung*). Smrteľníci sú vo štvorici pokiaľ *bývajú*. Základným rysom bývania je ale ochraňovanie. Smrteľníci bývajú takým spôsobom, že ochraňujú súštvorie v jej bytnosti. Vzhľadom na to je bývajúce ochraňovanie štvoraké.

Smrteľníci bývajú, keďže zachraňujú zem (*retten*) - slovo zachraňovať je vzaté v starobyľom význame, ktorý poznal ešte Lessing. Záchrana (*Rettung*) nezabavuje len nebezpečenstva, zachrániť znamenalo pôvodne čosi voľne ponechať v jeho vlastnej bytnosti. Zachrániť zem je čosi viac ako hrdačiť na nej alebo ju využívať. Zachraňovanie zeme zemi nevládne, nerobí si z nej čosi podriadené, od čoho už je len krôčik smerom k bezhraničnému vykorisťovaniu.

Smrteľníci bývajú, keďže prijímajú nebo ako nebo. Ponechávajú Slnku a Mesiacu ich cestu, súhvezdiam ich dráhy, ročným obdobiam ich požehnanie a príkorie, nemenia noc na deň ani deň na prenasledujúci nepokoj.

Smrteľníci bývajú, keďže očakávajú božské bytosti ako božské bytosti. Dúfajú (*Hoffend*) kladú voči nim neočakávané (*Unverhoffte*). Čakajú na pokyny, znamenia ich príchodu a nechápu znaky ich neprítomnosti. Nerobia si z nich Bohov a neuchylujú sa

k modloslužobníctvu. Ešte aj v nešťastí očakávajú spásu, ktorú im odobrali. Smrteľníci bývajú, keďže sú svojou vlastnou bytnosťou schopní smrti ako smrti a sprevádzaní používaním tejto schopnosti dosahujú dobrú smrť. V žiadnom prípade to neznamena, že si smrteľníci, sprevádzaní k bytnosti smrti, majú klásť za cieľ smrť ako prázdne nič; nemieni sa tým ani to, že majú slepým upreným pohľadom na koniec zatemniť bývanie.

Bývanie ako štvoraké ochraňovanie súštvoria sa deje zachraňovaním Zeme, prijímaním neba, očakávaním neba a sprevádzaním smrteľníkov. Ochraňovať značí opatrovať a strážiť (hütten) súštvorie v jej bytnosti. Čo sa berie do ochrany, pod klobúk (Hut), to musí byť skryté v bezpečí. Kam však uschováva bývanie bytnosť súštvoria, keď ju ochraňuje? Ako vykonávajú smrteľníci bývanie ako toto ochraňovanie? Smrteľníci by toho neboli nikdy schopní, keby bolo bývanie iba pobývaním na zemi, pod nebom, pred bohmi, so smrteľníkmi. Bývanie je vždy v oveľa väčšej miere pobývaním pri veciach. Bývanie ako ochraňovanie uschováva a opatruje súštvorie v tom, pri čom sa smrteľníci zdržiavajú: vo veciach.

Pobývanie pri veciach nie je ale ako čosi piate len čírym priveskom spomínanej štvorakosti ochraňovania, naopak: pobývanie pri veciach je jediný spôsob, ako sa môže štvoraké prebývanie v súštvorí výlučne uskutočniť v jednote. Bývanie ochraňuje súštvorie, nakoľko jeho bytnosť prináša do vecí. Samé veci ukrývajú súštvorie *len vtedy*, keď sú *ako* veci ponechané v ich bytnosti. Ako sa to deje? Tak, že smrteľníci rastúce veci pestujú a zveľaďujú a tie veci, ktoré nerastú, zámerne zriaďujú. Pestovanie a zriaďovanie je budovaním v užšom zmysle. *Bývanie je budovaním*, pokiaľ uschováva a opatruje súštvorie vo veciach, pokiaľ je týmto uschovávaním a opatrovaním. Tak sme sa dostali k druhej otázke:

II.

Do akej miery prináleží budovanie k bývaniu?

Odpoveď na túto otázku nám objasní, čo je vlastne budovanie myslené z aspektu bytnosti bývania. Obmedzíme sa na budovanie v zmysle zriaďovania vecí a pýtame sa: Čo je vybudovaná vec? Ako príklad posluží našim úvahám most.

Most sa vznáša "ľahko a mocne" nad riekou. Nespája iba už pohotovo existujúce (vorhandene oproti zuhandene) brehy. Brehy ako brehy vystúpia po prvý raz až vtedy, keď ich prepojí spojnicou mostu. Most ich (výlučne, výhradne, iba) nechá ležať vzájomne oproti sebe. Jedna strana kontrastuje s druhou prostredníctvom mostu. Brehy sa netiahnu pozdĺž rieky nevšímavo ako ľahostajné hraničné pásy pevniny. Most prináša s brehmi k rieke vždy aj vzdialenú pobrežnú krajinu na oboch stranách. Spája riekou, breh a zem do vzájomného susedstva. Most *zhromažďuje* zem ako krajinu okolo rieky. Takto sprevádza riekou cez lúky a nížiny. Piliere mosta nesú, spočívajúc v riečisku, rozpon oblúkov, ktoré ponechávajú vodám rieky ich cestu. Most je pripravený na počasie neba a jeho premenlivú bytnosť aj vtedy, keď voda plynie pokojne a veselo, i vtedy, keď privaly vody z neba pri búrkovej víchrici alebo z odmäku narážajú v divokých vlnách na oblúky pilierov. Aj tam, kde most prekrýva riekou, ukrýva ju tým pred nebom tak, že ju na okamih prijíma do brány oblúka a vzápätí ho z nej opäť uvoľní.

Most ponecháva rieke jej smer a uschováva a opatruje súčasne smrteľníkom ich cestu, po ktorej kráčajú a cestujú zo zeme do zeme. Mosty sprevádzajú rozmanitým spôsobom. Most mestskej brány vedie od areálu zámku k námestiu s Dómom, riečny most pred vidieckym sídlom privádza do okolitých dedín vozy a záprahy. Nepatrný prechod potoka, ktorý tvorí kamenný most, poskytuje cestu vozom s úrodou z polí a rolí do dediny, nesie drevené povozy z poľnej cesty na hradskú. Most na austostráde je napnutý v prepočítanej sieti čo možno najrýchlejšej diaľničnej dopravy. Neustále, ale vždy inak sprevádza most váhavé i náhle cesty ľudí sem a tam, ľudí, ktorí prichádzajú na druhý breh a napokon ako smrteľníci aj na onú stranu. Most preklenuje raz vo vysokých, i-nokedy v plytkých oblúkoch riekou a priepasť; či už smrteľníci na toto preklenutie mosta upriamujú pozornosť, alebo naň zabúdajú, v zásade sa, vždy už na ceste k poslednému mostu, usilujú prekročiť vlastnú všednosť a nešťastie či zlo, aby sa ocitli pred spásou božských bytostí. Most *zhromažďuje* ako preklenujúci prechod pred božskými bytosťami. Ich prítomnosť môže byť výlučne pamätaná (bedacht) a viditeľne prijímaná s *vdakou* (bedankt), ako v prípade postavy svätca na moste, alebo môže ostať premenlivá či dokonca úplne vymiznúť.

Most *zhromažďuje* v sebe *jeho* spôsobom zem a nebo, božské bytosti a smrteľníkov.

Zhromažďovanie sa pomenúva jedným starobylym slovom našej reči a to slovo je "thing". Most je - a to práve *ako* už charakterizované zhromažďovanie súštvoria - vecou (Ding). Človek pravdaže predpokladá, že most by mal byť predovšetkým a vlastne (skutočne, naozaj) *čírym* mostom. Dodatočne a príležitostne môže ešte aj všeličo vyjadrovať. Ako takýto výraz (vyjadrenie) sa stane potom symbolom napríklad všetkého toho, čo už bolo povedané. Most nie je nikdy spočiatku čírym mostom a potom symbolom. Most takisto nie je už vopred iba symbolom v tom zmysle, že vyjadruje čosi, čo k nemu, prísne vzaté, nepatrí. Keď zoberieme most v striktnom zmysle, nikdy sa neukazuje ako výraz či vyjadrenie. Most je vecou a *iba ňou*. Iba? Ako táto vec zhromažďuje most súštvorie.

Naše myslenie je zaiste oddáva navyknuté určovať bytnosť veci *príliš nedostatočne* (zu dürrftig). To viedlo v priebehu vývoja západného myslenia k tomu, že sa vec predstavuje ako neznáme x obdarené vnímateľnými vlastnosťami. Z tohto pohľadu sa nám, pravdaže, javí všetko, *čo už prináleží k zhromažďujúcej bytnosti tejto veci*, ako dodatočne vkladaná prísada. Ale most by nikdy nebol čírym mostom, keby nebol vecou.

Most je, pravdaže, vecou *zvláštneho* druhu; keďže zhromažďuje súštvorie takým *spôsobom*, že mu uvoľňuje *pozíciu* (Stätte verstatet). Avšak iba to, čo je *samo miestom* (Ort), môže poskytnúť, rozpriestraníť pozíciu. Miesto nejestvuje pohotovo (vorhaneden) už pred mostom. Predtým, ako stojí most, skutočne existuje pozdĺž rieky veľa bodov (Stelle), ktoré by bolo možné čímsi obsadiť. Jeden z nich sa odovzdáva (ergibt sich) ako miesto, ale až *prostredníctvom mosta*. Tak sa stáva, že most nestojí najskôr na nejakom mieste, ale miesto vzniká až mostom samým. Most je vecou, zhromažďuje súštvorie, avšak takým spôsobom, že súštvoriu uvoľňuje pozíciu. Z tejto pozície sa určujú (prisudzujú) lokality (Plätze) a cesty, prostredníctvom ktorých sa poskytuje a rozpriestraňuje priestor (Raum eingeräumt wird). Najskôr uvoľňujú priestory vždy až tie veci, ktoré sú takýmto spôsobom miestami. Čo pomenúva toto slovo "priestor", hovorí jeho

starobylý význam. Nemecké Raum (priestor), Rum označuje uvoľnenú lokalitu pre sídlo a tábor. Priestor (Raum) je čosi poskytované, rozpriestranené (Eingeräumte), poskytujúce voľnosť, najmä v nejakej hranici, grécky περιζ Hranica nie je tým, pri čom čosi končí alebo zaniká, ale, ako poznali už Gréci, hranica je tým, od čoho čosi *začína svoju bytnosť*. Na to je pojem: ορισμοζ, to je hranica. Priestor je bytostne poskytované, rozpriestranené, sprístupnené (Eingelassene) v svojej hranici. To poskytované a rozpriestranené sa vždy uvoľňuje a zostavuje, to znamená zhromažďuje prostredníctvom nejakého miesta, nejakej veci toho druhu ako most. *Preto prijímajú priestory ich bytnosť z miest, a nie z "určitého" priestoru.*

Veci, ktoré ako miesta uvoľňujú pozície, pomenujeme teraz, predbiehajú, budovami. Nazývajú sa tak preto, že sú vytvorené prostredníctvom zhotovujúceho budovania. Akého druhu má však byť toto vytvorenie, teda budovanie, to sa dozvieme (zistíme skúsenosťou) až vtedy, keď dopredu premyslíme bytnosť každej veci, ktorá sama od seba vyžaduje na jej vyrobenie budovanie ako vytvorenie. Tieto veci sú miestami, ktoré sútvoriu uvoľňujú pozície, a tie vždy poskytujú, rozpriestraňujú nejaký priestor. V bytnosti týchto vecí ako miest leží súvislosť medzi miestom a priestorom, ale aj vzťah miesta k človeku, ktorý sa pri ňom zdržiava. Preto sa teraz pokúsime objasniť bytnosť tých vecí, ktoré nazývame budovami, tak, že stručne premyslíme nasledovné. Po prvé: V akom vzťahu sú miesto a priestor? Ďalej: Aká je súvislosť medzi človekom a priestorom?

Most je miestom. Ako takáto vec uvoľňuje priestor, ktorý sa prepožičiava zemi a nebu, božským bytostiam a smrteľníkom. Mostom uvoľnený priestor zahrnuje rôzne lokality v rozličnej blízkosti a vzdialenosti od mosta. Tieto lokality sa však teraz dajú určiť ako číre body, medzi ktorými sa nachádza merateľná vzdialenosť; táto vzdialenosť, grécky σταδιον, sa poskytuje a rozpriestraňuje vždy, a to prostredníctvom čírych bodov. Toto čosi poskytnuté a rozpriestranené bodmi je priestorom zvláštneho druhu. Ako vzdialenosť, ako stadion je tým, čo hovorí slovo stadion v latinčine: "spatium", medzipriestorom, medzerou, odstupom (Zwischenraum). Blízkosť a vzdialenosť medzi človekom a vecami sa takto môžu stať čírymi dialkami, vzdialenosťami medzipriestoru. V priestore, ktorý sa predstavuje len ako spatium, vystupuje most teraz ako číre čosi v nejakom bode a tento bod môže byť kedykoľvek obsadený niečím iným, prípadne nahradený jednoduchým označením. A to nie je všetko. Z priestoru ako medzipriestoru alebo odstupu sa dajú vytýčiť ako číre rozľahlosti výška, šírka a hĺbka. Toto takto ochudobňujúco vytiahnuté, latinsky abstractum, si predstavujeme ako čistú mnohosť troch dimenzií. To, čo uvoľňuje a poskytuje táto mnohosť, sa však už viac neurčuje odstupmi (vzdialenosťami), nie je už viac spatium, ale iba extensio - rozlohou, rozmernosťou. Priestor ako extensio sa dá ale ešte raz zjednodušujúco nahradiť, a to analyticko-algebraickými vzťahmi. Tieto zasa poskytujú možnosť čisto matematickej konštrukcie mnohostí s ľubovoľným množstvom dimenzií. Toto matematicky poskytnuté a rozpriestranené možno nazvať "týmto", "určitým" priestorom. Ale tento "určitý" priestor v tomto zmysle nezahrnuje žiadne priestory a body. Nenájdeme v ňom nikdy miesta, to znamená také veci ako most. Priestor ako medzipriestor a v ňom opäť priestor ako čistá rozloha ale naopak vždy leží v priestoroch, ktoré sú poskytované a rozpriestranené miestami. Spatium a extensio umožňujú premeriavať v každom okamihu veci a to, čo

poskytujú a rozpriestrahujú, podľa vzdialeností, smerov, dĺžok a tieto miery prepočítavať. V žiadnom prípade nie sú kóty, číselné hodnoty (Mass-Zahlen) a ich dimenzie iba preto, že sú *všeobecne* aplikovateľné na všetko rozľahlé, teda aj na *základ* bytnosti priestorov a miest, ktoré sú merateľné za pomoci matematického. Tu však nemožno diskutovať, do akej miery je aj moderná fyzika donútená vecou samou predstavovať si priestorové médium kozmického priestoru ako jednotu poľa, ktorá je určovaná prostredníctvom telesa ako dynamické centrum. Priestory, ktorými každodenne prechádzame, sú poskytované miestami; ich bytnosť sa zakladá takými vecami ako budovy. Ak sa sústredíme na vzťahy medzi miestom a priestormi, medzi priestormi a priestorom, potom získame podklad na to, aby sme si premysleli vzťah medzi človekom a priestorom.

Keď sa rozpráva o človeku a priestore, počúva sa to tak, ako keby stál na jednej strane človek a na druhej priestor. Priestor však nie pre človeka čímsi, čo je oproti. Nie je ani vonkajším predmetom, ani vnútorným zážitkom. Nie sú ľudia a vonkajší *priestor*; keďže keď poviem "človek" a myslím tým slovom niekoho, kto je ľudským spôsobom, to znamená býva, potom pomenúvam týmto menom "človek" aj pobývanie v súštvorí pri veciach. Aj vtedy, keď sa vzťahujeme k veciam, ktoré nie sú v uchopiteľnej blízkosti, zdržiavame sa pri samých veciach. Nepredstavujeme si vzdialené veci iba - ako sa učí - vnútorne čiže tak, ako keby sa v našom vnútri a hlave odvíjali ako náhrada za vzdialené veci ich predstavy. Ak začneme teraz odtiaľto - všetci - myslieť na starý most v Heidelbergu, potom nie je pomyslenie si nejakého miesta čírym zážitkom tu prítomných osôb, v oveľa väčšej miere prináleží k bytnosti nášho myslenia *na* spomínaný most to, že toto myslenie *v sebe* diaľku voči tomuto miestu *prestoji* (*durchsteht*). Hoci sme tu, sme tam pri moste, a nie azda pri obsahoch predstáv v našom vedomí. Odtiaľto môžeme byť dokonca oveľa bližšie ku každému mostu a k tomu, čo poskytuje a rozpriestrahuje, ako ktosi, kto ho používa každodenne na nevíšavý a ľahostajný prechod. Priestory a s nimi aj "ten", "určitý" priestor sú už poskytované, rozpriestranené v pobývaní smrteľníkov. Priestory sa otvárajú tým, že sa im otvorí prístup do bývania ľudí. Smrteľníci *sú*, a toto *sú* hovori: *bývajú* prestoja priestory na základe ich pobývania pri veciach a miestach. A iba preto, že smrteľníci primerane ich bytnosti prestoja priestory, môžu nimi aj prechádzať. Avšak pri prechádzaní sa nevzdávame akéhokolvek státia (Stehen). V oveľa väčšej miere prechádzame priestormi vždy tak, že ich pritom navyiac vystojíme (ausstehen), takže sa neustále zdržiavame pri blízkych a vzdialených veciach. Keď prechádzam k východu zo sály, som už tam a nemohol by som k nemu vôbec prejsť, keby som tam už nebol. Nie som nikdy iba tu ako tento obal tela, ale som aj tam, to znamená prestojac priestor, a iba tak ho môžem prejsť.

Ani vtedy, keď smrteľníci "prechádzajú do seba", nestrácajú príslušnosť k súštvoriu. Aj keď - ako sa hovorí - spomíname na seba samých, vychádzame späť z vecí *bez toho*, aby sme *sa vzdávali* pobývania pri veciach. Dokonca ani strata vzťahu k veciam, ktorá nastáva pri depresívnych stavoch, by nebola vôbec možná, keby aj tento stav neostal tým, čím je ľudským, teda pobývaním *pri* veciach. Až vtedy, keď toto pobývanie už určuje bytie človeka, môžu nás veci, pri ktorých sme, *neoslovovať* a môžu sa viac na nás *nevzťahovať*. Vzťahovanie sa človeka k miestam a prostredníctvom miest

k priestorom spočíva v bývaní. Vzťah človeka a priestoru nie je ničím iným ako bytostne mysleným bývaním. Keď premýšľame týmto skúšaným spôsobom súvislosť medzi miestom a priestorom, ako aj vzťah medzi človekom a priestorom, osvetlí sa nám bytnosť vecí, ktoré sú miestami a ktoré sú nazývané budovami.

Most je vecou tohto druhu. Miesto umožňuje prístup prostote (prirodzenosti) zeme a neba, božských bytostí a smrteľníkov v pozícii, pričom zriaďuje túto pozíciu priestorovo (in Räume). Miesto poskytuje, rozpriestračuje súštvorie v dvojakom zmysle. Miesto umožňuje súštvoriu *prístup* a súčasne ho *zriaďuje*. Rozpriestračovanie ako umožnenie prístupu a rozpriestračovanie ako zriaďovanie patria dovedna. Ako dvojaké rozpriestračovanie je miesto ochranou, klobúkom (Hut) súštvoria alebo, ako hovorí to isté slovo: ein Huis, ein Haus, teda dom. Veci ako miesta tohto druhu poskytujú prístrešie (behausen) pobývaniu človeka. Takéto veci sú poskytovaním prístrešia (Behauseungen), ale nie sú nevyhnutne bytmi v užšom slova zmysle.

Vytváranie takýchto vecí je budovanie. Jeho bytnosť spočíva v tom, že zodpovedá druhu týchto vecí. Sú to miesta, ktoré uvoľňujú priestory. Budovanie je preto, keďže zriaďuje miesta, darovaním a založením, ako aj zostavením priestorov. Keďže budovanie vytvára miesta, prichádza vedno so zostavovaním ich priestorov do vecnej (dinghafte) skladby budov aj priestor ako spatium a extensio. Budovy samy netvoria nikdy "ten", "určitý" priestor. Ani bezprostredne, ani sprostredkovane. A predsa je budovanie, keďže vytvára veci ako miesta, bližšie bytnosti priestorov a bytostnému pôvodu "určitého" priestoru ako všetky geometrie a matematiky. Budovanie zriaďuje miesta, ktoré poskytujú, rozpriestračujú pozície pre súštvorie. Budovanie *prijíma pokyn* na jeho zriaďovanie miest z prostoty, v ktorej dovedna prináležia zem a nebo, božské bytosti a smrteľníci. Zo súštvoria *preberá* budovanie mieru pre všetky premeriavania a vymeriavania priestorov, ktoré sú vždy poskytované, rozpriestranené prostredníctvom založených a darovaných miest. Budovy opatrujú súštvorie. Sú vecami, ktoré svojim spôsobom súštvorie ochraňujú. Ochraňovať súštvorie, teda zachraňovať zem, prijímať nebo, očakávať božské bytosti, sprevádzať smrteľníkov, toto štvornásobné ochraňovanie je jednoduchou bytnosťou bývania. Tak vtlačajú pravé budovy do svojej bytnosti bývanie a poskytujú jej prístrešie.

Takto charakterizované (gekennzeichnede) budovanie je vyznačené (ausgezeichnetes) ako ponechanie bývať. Ak je (ist) budovanie naozaj takým, potom už vyhovelo (hat entsprochen) prihovoru súštvoria. Na tomto vyhovení zostáva založené každé plánovanie, ktoré z jeho strany otvára návrhy nákresov (Risse je tak nákres, ako aj trhlinka, prasklina) vymeraných (gemäßen) okresov, obvodov či oblastí.

Akonáhle sa pokúsime myslieť bytnosť zriaďujúceho budovania z ponechania bývať, zažijeme v skúsenosti zreteľnejšie, v čom spočíva každé vytváranie, ktoré sa uskutočňuje ako budovanie. Zvyčajne berieme vytváranie ako činnosť, ktorej výkon má nejaký výsledok, hotovú budovu. Vytváranie si možno predstaviť takto: človek uchopí čosi správne, a predsa nikdy nevystihne svoju bytnosť, ktorou je také prinášanie, čo niečo prednáša či vynáša (Herbringen ist, das vorbringt). Budovanie totiž prináša (herbringt) súštvoria sem do vecí, mostu, a prednáša či vynáša (vorbringt) vec ako miesto pred už prítomné, ktoré je poskytované, rozpriestranené až *prostredníctvom* (durch) tohto miesta.

Vytváranie (Hervorbringen) označuje grécke slovo τεκνω. Od koreňa tec tohto slovesa sa odvodzuje aj slovo τεχνη, technika. Toto slovo neznamená pre Grékov ani umenie, ani remeslo, ale čosi ako toto alebo tamto tak alebo inak nechať ukázať či zjaviť v prítomnom. Gréci premýšľali τεχνη, vytváranie, z tohto nechať ukázať či zjaviť. Takto myslená τεχνη sa ukrýva oddávna v tektonickosti architektúry. Je utajená v súčasnosti ešte zjavnejšie v technickosti strojovej techniky. Avšak bytnosť budúceho vytvárania sa nedá dostatočne myslieť ani z architektúry či stavebného umenia, ani zo stavebného inžinierstva, ale ani z číreho spojenia oboch. Budujúce budovanie by však nebolo primerane určené *ani vtedy*, keby sme ho chceli myslieť v zmysle pôvodného gréckeho τεχνη *len* ako ponechanie ukázať sa či zjaviť, ktoré vytvorené ako prítomné prináša medzi už prítomné.

Bytnosť budovania je ponechanie bývať. Bytostný výkon budovania je zriaďovanie miest prostredníctvom zostavovania ich priestorov. *Len vtedy, keď zvládneme bývanie, môžeme aj budovať*. Myslime na chvíľu na nejaké gazdovstvo v Čiernom lese (Schwarzwaldhof), ktoré pred dvesto rokmi budovalo ešte roľnícke bývanie. Tu postavila dom naliehavosť zvládania toho, ako umožniť prístup zeme a nebu, božským bytosťami a smrteľníkom *prосто a prirodzene* do vecí. Tá postavila gazdovstvo na záveternú stranu svahu, na juh uprostred horskej lúky v blízkosti prameňa. Tá dala gazdovstvu široko sa rozkladajúcu šindľovú strechu, ktorá vo vhodnom sklone niesla ťarchu snehu a chránila do hĺbky siahajúce izby pred útokom zimných nocí. Tá nezabudla na miesto pre Krucifix za spoločným stolom a rozpriestranila posvätné lokality v izbe pre detskú postieľku a mŕtvy strom, tak tam nazývali rakvu, a tým vyznačila časový priebeh rozličným vekom života pod jednou strechou. Gazdovstvo postavilo remeslo, ktoré samo pramenilo v bývaní a ešte stále potrebuje svoje nástroje a lešenie ako vecí.

Len vtedy, keď zvládneme bývanie, môžeme aj budovať. Poukaz na gazdovstvo v Čiernom lese neznamená vonkoncom to, že by sme sa mali a mohli vrátiť k budovaniu takýchto gazdovstiev, ale názorne odkazuje na *bývalé a bytnosť obsahujúce (gewesene)* bývanie, ktoré zvládalo budovanie.

Bývanie je ale *základný rys* bytia, v zhode s ktorým sú smrteľníci. Možno sa týmto pokusom premyslieť bývanie a budovanie presvetlí o čosi zreteľnejšie to, že budovanie prináleží k bývaniu, ako aj to, ako prijíma od neho svoju bytnosť. Dosiaholo by sa veľa, keby sa bývanie a budovanie stalo *hodným otázok, a tak problematickým* (Fragwürdige), a zostalo *hodným myslenia* (Denkwürdige).

To, že myslenie samo prináleží k bývaniu v tom istom zmysle, ale iným spôsobom ako budovanie, môže potvrdzovať aj tu podniknutá cesta myslenia. Budovanie a myslenie sú však vždy svojím spôsobom pre bývanie nevyhnutné. Oboje sú ale pre bývanie aj nedostatočné, pokiaľ sa oddelene zaoberajú sebou namiesto toho, aby sa vzájomne počúvali. Toto zvládajú vtedy, keď tak budovanie, ako aj myslenie, ktoré prináležia k bývaniu, zostávajú v svojich hraniciach a vedia, že jedno i druhé pochádza z dielne dlhej skúsenosti a neustáleho precvičovania.

Skúšame premyslieť bytnosť bývania. Nasledujúcim krokom na tejto ceste by bola otázka: Ako je to s bývaním v našich povážlivých časoch? Všade sa hovorí a opodstatnene o nedostatku bývania. Nielenže sa hovorí, ale sa aj prikladá ruka. Skúša sa

odstrániť nedostatok získaním bytov, požadovaním ich budovania alebo plánovaním celého stavebníctva. Nech už zostáva núdza o bývanie veľká, trpká, zarážajúca a hrozivá, preda len *vlastný a ozajstný nedostatok bývania* nespočíva v chýbaní bytov. Vlastný a ozajstný nedostatok bývania je oveľa starší ako svetové vojny a katastrofy, ako vzrast počtu obyvateľov na zemi a situácia v postavení robotníkov v priemysle. Vlastný a ozajstný nedostatok bývania spočíva v tom, že smrteľníci vždy len opätovne hľadajú bytnosť bývania, že sa *najskôr musia bývaniu učiť*. Ako keby sa bezdomovstvo človeka mohlo zakladať na tom, že človek vôbec nepremýšľa *vlastný a ozajstný* nedostatok bývania *ako nedostatok*? Akonáhle ale človek *premyšľa* bezdomovstvo, nie je viac žiadnou núdzou. Je správne mysleným a dobre uchovaným príhovorom, ktorý *volá* smrteľníkov do bývania.

Ako ináč by však mohli smrteľníci odpovedať tomuto príhovoru ako tak, že sa pokúsia v rámci *ich* čiastkovosti priniesť bývanie do celostnosti jeho bytnosti. Uskutočnia to, keď začnú budovať z bývania a myslieť pre bývanie.

Z nemeckého originálu *Bauen, Wohnen, Denken* uverejneného v knihe *Vorträge und Aufsätze*, Günther Neske, Pfullingen 1954, s. 19-36, preložil Marian Zervan. Stať bola 5. augusta roku 1951 prednesená na darmstadtských rozhovoroch na tému *Človek a priestor*.